

УДК 141.144(4)"16"

В. О. Сабадуха,

кандидат філософських наук, доцент

(Навчально-науковий інститут праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля)

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В ЕМПІРИЧНІЙ ТА РАЦІОНАЛІСТИЧНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ XVII СТОЛІТТЯ

У статті досліджено проблему особистості в емпіричній та раціоналістичній європейській філософії XVII ст. Доведено, що підхід філософів-емпіриків Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка до розуміння особистості як свідомої людини себе вичерпав. Встановлено, що переосмислення поняття "особистість" пов'язане з розвитком громадянського суспільства в Європі. Запропоновано повернути у філософську антропологію субстанційне розуміння особистості Г. Ляйбніца, що побудоване на принципі ієрархії, а особистість розглядати як принцип людського буття.

Ключові слова: особистість, емпірична філософія, раціоналістична філософія, принцип ієрархії, монада, субстанція.

Постановка проблеми. Навколо проблеми особистості в історії філософії відбувалася й відбувається відкрита, а часом прихована світоглядна боротьба, що залишається філософами не дослідженою. На наш погляд, модерна та постмодерна філософія успадкувала цю "традицію". Ми живемо в її межах й не усвідомлюємо цього. Відлуння цієї боротьби проявляється в тому, що в сучасній філософській антропології нараховують десятки дефініцій особистості, що пояснюється багатовимірністю людської сутності. Проте, вважаємо, що справа не в цьому.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню змісту емпіричної та раціоналістичної філософії XVII ст. присвячено безліч праць європейських, українських, російських авторів: Ю. Габермас, П. Козловський, М. Булатов, Ю. Кушаков, М. Попович, Б. Биховський, Г. Майоров, М. Можейко, І. Нарський, В Соколов та ін. Утім, проблема особистості залишилася поза увагою учених.

Отже, **метою статті** є аналіз проблеми особистості в емпіричній та раціоналістичній європейській філософії XVII ст., що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, виявити основні підходи щодо розуміння змісту поняття "особистість", що склалися в філософії до XVII століття; по-друге, проаналізувати погляди представників емпіричної та раціоналістичної традиції на проблему особистості.

Виклад основного матеріалу. Поняття "особистість" є одним із наскрізних у філософській та релігійній думці з моменту його появи у філософії К. Тертуліана (приблизно 203 Р. Х.). Філософ пов'язує зміст поняття "особистість" (persona) з Богом і підкреслює, що воно має охоплювати три основні аспекти: "Творця, створене й матерію створеного" [1: 144], тобто якості того, хто творить, продукт діяльності і субстанцію продукту діяльності. Своє розуміння поняття "persona" Тертуліан обґрунтовує складовими діяльності. Так, він пише: "У будь-якій діяльності важливі три основні моменти: хто робить, що виникає, із чого виникає" [1: 144], отже, в понятті "особистість" фіксувалися такі сторони буття: хто є суб'єктом діяльності, продукти діяльності та субстанцію, тобто це поняття цілісно охоплювало якості суб'єкта та об'єкта діяльності. Уважаємо, що Тертуліан започатковує християнський підхід до розуміння особистості.

Систематично поняттям "особистість" починають послуговуватися римські юристи, що знайшло відображення у знаменитому кодексі з римського права "Дигести Юстеніана" (529 Р. Х.). Юристи використовують це поняття у двох значеннях. По-перше, особистість однозначно пов'язують із правом на власність [2: 134]. По-друге, на основі цього поняття вільну людину відрізняли від раба, тобто підкреслювали її соціальний статус [2: 89]. Уважаємо, що зв'язок особистості з власністю та соціальним статусом не випадковий. Суспільна думка Стародавнього Риму шукала поняття для означення фундаментального явища: ролі власності в життєдіяльності людини та суспільства, а також її впливу на місце людини в системі суспільних відносин. Власність та соціальний статус надавали можливість бути суб'єктом діяльності. Поняття "особистість" підходило для цієї ролі, бо воно якраз надавало таку можливість. Зрозуміло, що статус особистості в Стародавньому Римі мали лише ті, хто володів власністю й був вільною людиною. Отже, поняття особистості в римському суспільстві й римському праві зокрема виконувало економічні та соціальні функції й підкреслювало здатність певного типу людини бути суб'єктом діяльності. Цей підхід до змісту поняття "особистість" пропонуємо назвати *соціально-політичний*. (На подібне розуміння особистості в Стародавньому Римі вказує й сучасний німецький філософ Н. Лобковиць, який, посилаючись на іспанського мислителя Мігеля Сервета, (1509 або 1511 – 1553), пише, що поняття "persona" спочатку позначало не більше, ніж "роль" чи "соціальну функцію" [3: 57]. Зауважимо, що Лобковиць, на жаль, не врахував внеску Тертуліана в розвиток цього поняття).

Порівнюючи підходи Тертуліана й римських юристів, підкреслимо, що християнське розуміння особистості було значно ширше й глибше, ніж підхід римських юристів, бо охоплювало якості як суб'єкта діяльності, так і об'єкта. Утім, підхід римських юристів враховував лише соціально-політичні та

правові якості суб'єкта діяльності. Християнство, заперечуючи використання поняття "особистість" з метою підкреслення майнового й соціального статусу людини, наполягає, що до кожної людини варто ставитися як до особистості. Утім, це не заважає А. Августина проголосити, що особистість є принципом буття, тобто універсальним суб'єктом діяльності. У Середні віки поняття "особистість" однозначно пов'язано з Богом. За висловом Л. Фюєрбаха, Бог виступає особистістю особистостей [4: 207]. Але й християнство не уникає використання поняття "особистість" з метою підкреслення ієрархії, але уже в церкві. Соціальну ієрархію замінено на духовну.

Підсумовуючи еволюцію змісту поняття "особистість", Н. Лобковиць зазначає, що в епоху Високого Середньовіччя воно пов'язано з особою священика [3: 57]. Подібний зв'язок був доцільним, бо в Середні віки саме священик був реальним суб'єктом діяльності суспільного й політичного буття. Осмислюючи цей початковий етап боротьби за зміст поняття "особистість", зазначимо, що воно було введено для означення певного змісту, який і сьогодні, на наш погляд, повністю не усвідомлено. Уважаємо, що за допомогою поняття "особистість" філософи намагалися позначити найглибшу й найпотаємнішу – субстанційну – суть буття. Зрозуміло, що всі філософські течії так чи інакше претендують на цю сутність, а тому відбувається прихована чи відкрита світоглядна й ідеологічна боротьба. Дослідники абсолютизують різні її аспекти, тому проблема не розв'язується, а ускладнюється.

Н. Кузанський, що жив на межі Середньовіччя і доби Гуманізму, продовжує пов'язувати поняття "особистість" з Богом [5: 163].

Емпірична філософія, що починає активно розвиватися у XVII ст., не могла пройти повз проблеми особистості. На наш погляд, першим використав поняття "особистість" щодо людини Ф. Бекон. Так, у праці "Про достоїнство і примноження наук" (1623) філософ послуговується поняттям "особистість" і пише про необхідність створення вчення про особистість, предметом якого має бути дослідження різних чеснот та недоліків людини [6: 240], тобто предметом вчення про особистість має бути аналіз різних якостей людини.

Т. Гоббс у праці "Левіафан" (1651), дошукуючись первісного значення поняття "особистість", пов'язує його з латинським словом *persona*, що означає "зовнішній вигляд людини", а інколи частину зовнішнього вигляду – маску. Спеціально підкреслимо, що в сучасних словниках опускають більш загальне трактування як "загальний вигляд" і роблять наголос на "масці". Т. Гоббс пізніше напише, що це поняття вживалося щодо людини, яка проявляла активність як в театрі, так і в житті. "*Особистість* <...> є тим самим, що *діюча особа*, як на сцені, так і в життєвому сенсі..." [7: 124]. Осмислюючи наведену думку, звертаємо увагу на дві речі: по-перше, філософ, відштовхуючись від первісного розуміння особистості (зовнішній вигляд людини, яка грає театральну роль), починає трактувати це поняття щодо реальних взаємовідносин людей; по-друге, розуміє особистість в контексті здатності бути суб'єктом діяльності в державних та громадських справах. Отже, особистість у Гоббса трактується як особа, що діє, – це говорить про те, що філософ піднімається до прихованого змісту цього поняття – здатності бути суб'єктом діяльності, творцем дійсності. На жаль, у сучасній філософській думці розуміння особистості як суб'єкта соціальної діяльності не знайшло фундаментальної розробки.

Дж. Локк у праці "Дослід стосовно людського розуму" (1690) пов'язує поняття "особистість" з такими якостями людини, як розум і здатність до рефлексії. "Особистість є розумна, мисляча істота, яка має розум і рефлексію..." [8: 387]. Звертаємо увагу, що наголос на тому, що розум й рефлексія є основними характеристиками особистості, суттєво обмежують зміст цього поняття. Подібне звуження ми пояснюємо тим, що розбудова держави й громадянського суспільства вимагала, щоб кожна людина свідомо дотримувалась законів. Правова позиція Дж. Локка вимагала від філософа прийняти й розробляти концепцію, щоб кожна людина діяла як свідомо й розумна істота. Тому філософу не залишалось нічого іншого як проголосити, що в умовах державного й суспільного буття всі є особистостями [9: 347]. Цей підхід до проблеми особистості отримав в історії філософії назву "юридична теорія особистості Дж. Локка" [10: 387]. Уважаємо, що підхід Дж. Локка з філософської позиції менш продуктивний, ніж підхід Т. Гоббса.

У центрі філософських роздумів Г. Ляйбніца було поняття субстанції. Намагаючись побудувати філософське вчення про світ (онтологію) як якісно багатоманітний, живий організм, що розвивається, він шукав засади, які можна покласти в основу його функціонування. Філософ відмовляється класти матерію в основу субстанції [11: 451]. Таку основу він побачив у монаді, під якою розуміє "живу істоту, що має душу..." [11: 451]. Розвиваючи свою ідею, Г. Ляйбніц пише: "*Монада* <...> є ні що інше, як *проста* субстанція, що входить у склад простих ..." [12: 413] і є життєвим принципом [11: 232]. Монади мають активну (духовну) й пасивну (матеріальну, тілесну) природу [11: 451]. Отже, якості монад філософ описував за аналогією з людським "я" та людською психологією, що надає можливість розглядати вчення про монади як учення про особистість. (Для довідки зазначимо, що поняття "монада" має історію ще з часів платонівської Академії. Н. Кузанський та Д. Бруно розглядали монаду як елемент світобудови. Г. Мор зробив монади одухотвореними. У натурфілософії Ф. М. ван Гельмонта поняття монади стає засадничим). Г. Ляйбніц переосмислює поняття монади і розглядає її як субстанцію буття. Філософ не

наважився людину зробити субстанцією буття, бо, з одного боку, бачив її недосконалість, а, з іншого, – можливо, не хотів вступати в конфлікт з церквою, що змусило ввести поняття "монада". Важко було філософам-раціоналістам перейти від схоластичної традиції, у якій не було місця людині, до наукового трактування. Правильно зазначає Ю. Кушаков, що філософію Ляйбніца з позиції здорового глузду зрозуміти важко [13: 30]. Спробуємо залучити до трактування монадології концепцію чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини [14].

Проаналізуємо якості монад-особистостей. Першим атрибутом монади, на думку Ю. Кушакова, є діяльність [13: 19]: у кожній монаді безперервно відбуваються зміни, що є результатом дії внутрішніх причин [12: 414], отже монади мають колосальну актуальну й потенційну енергію, зокрема духовну. Вони не просто змінюються, а прагнуть досконалості, саморозвитку, тобто мають здатність змінювати свої якості під впливом власних зусиль. З подібним трактуванням основного атрибуту монад погоджується й І. С. Нарський [15: 108].

Описуючи якості монад, Г. Ляйбніц говорить про їхню внутрішню суперечливість і звертає увагу, що її не можна пояснити механічними причинами [12: 415]. Незважаючи на те, що монади здатні до саморозвитку, вони водночас не можуть змінюватися під впливом інших монад [12: 413]. За цими суперечливими твердженнями про якості монад стоять реальні спостереження за людською психологією: людина живе за власними уявленнями, життєвими установками, які дуже часто не усвідомлюються, носять сталий характер, тобто на них майже неможливо впливати ззовні. Отже, монади, як і люди, внутрішньо суперечливі істоти. Монада розвивається, але водночас залишається сама собою, тобто тотожна собі й відрізняється від себе.

Особливе значення Г. Ляйбніц приділяє ієрархії монад. Так він пише: "кожна монада обов'язково має відрізнитися від іншої" [12: 414]. Осмислюючи проблему їх ієрархії, філософ звертає особливу увагу на те, що вони різняться між собою своїми внутрішніми якостями, а саме: "відрізняються одна від одної за ступенями виразності в сприйнятті" [12: 423]. У цьому твердженні легко побачити, що люди відрізняються між собою за рівнем розвитку мислення й сприйняття дійсності. Дослідник філософії Ляйбніца М. Можейко виділяє п'ять рівнів розвитку монад [16: 654], але ми в "Монадології" нарахували лише чотири. Перший – прості монади, які знаходяться в "несвідомому стані" [12: 417]. У цих характеристиках не важко побачити якості людей, які орієнтуються на безпосередні потреби, психологічно й інтелектуально нерозвинуті, замкнуті в собі й нездатні вийти за межі власних психологічних установок. Другий – розвинуті монади-душі мають пам'ять, але не мають самосвідомості [12: 416], у цих характеристиках монад можна побачити якості людей освічених, здатних на основі знань організувати суспільне життя, але не спроможних передбачати результати своєї діяльності. Третій – монади-духи – це розумні душі, для яких характерна рефлексія [12: 427]. Уважаємо, що у цих висловах можна побачити характеристики особистостей, які здатні до рефлексивної життєдіяльності та характеристики геніїв, що творять, виходячи із потреб добра й краси. Четвертий – Бог як верховна монада, яка являє вершину досконалості. "Усі монади, створені чи похідні, складають його творіння і народжуються, так би мовити, з безперервних, від моменту до моменту, випромінювань <...> Божества..." [12: 421]. У цій думці є здогадка про те, що особистості та генії своєю творчою енергією формують якості простих смертних.

Ієрархічний підхід до розуміння монад говорить про те, що Ляйбніц прекрасно розумів, що люди різняться між собою своїми внутрішніми якостями та соціальним статусом. На завершення монадології він зазначає, що земний світ має бути зруйнований і відтворений шляхом руху до благодаті, коли для цього прийде час [12: 429].

Цікавими є погляди на співвідношення душі й тіла в життєдіяльності монад. Тіло й душа живуть за своїми законами, але мають гармонізуватися як усі частини універсуму [12: 427].

Проаналізуємо взаємовідносини монад між собою та монад з цілим – універсумом. Прості монади мають спілкуватися лише через Бога [12: 421-422]. На основі принципу загального взаємозв'язку Г. Ляйбніц стверджує, що всі монади між собою пов'язані, тому, незважаючи на будь-яку відстань, впливають одна на одну і відчують, що відбувається в універсумі [12: 424]. Монади-духи здатні вступати в контакт з Богом [12: 428], утім як нижчі монади та монади-душі таких здібностей не мають. У цих твердженнях вбачаємо відображення таких реальних фактів: людина нижчого рівня розвитку не здатна зрозуміти людину освічену, виховану тому, що в неї не вистачає психологічного та інтелектуального потенціалу. Утім, людина освічена й вихована здатна зрозуміти людину неосвічену й нерозвинуту.

На думку Г. Ляйбніца, монади здатні до пізнавальної діяльності, але їх можливості різні. Так, нижчі монади здатні лише до "несвідомих уявлень" [12: 415]. У цьому твердженні Ю. Кушаков вбачає, що Ляйбніц зробив велике відкриття, а саме відкрив глибинний шар духовного життя – несвідоме [13: 20]. Монади-душі здатні в процесі пізнавальної діяльності здобувати знання та накопичувати їх у пам'яті. Утім, сфера їхніх пізнавальних можливостей обмежується зовнішнім світом. Монади-духи здатні до пізнання самих себе, свого "я" через механізм рефлексії [12: 418].

Монада відображає життя всього універсуму, є його "постійним живим дзеркалом..." [12: 422]. Це твердження можна вважати методологічною засадою теорії відображення. Уважається, що її автором є В. Ленін, але знайомство з філософією Ляйбніца доводить, що саме німецькому філософу належить пріоритет ідеї теорії відображення. Залежно від рівня розвитку кожна монада відображає те, що відповідає її уявленню. Так монади-душі віддзеркалюють універсум, а монади-духи віддзеркалюють самого Бога [12: 428]. Це дійсно так, бачення людиною світу залежить від рівня розвитку самої людини, в Іншому людина бачить себе.

Узагальнюючи вчення про монади, зазначимо, що у ньому відбито реальні взаємовідносини між людьми різного рівня розвитку і різного соціального стану, проглядається ідея, що суб'єктом діяльності в суспільстві виступає монада-дух – особистість. Надзвичайно конструктивним є ієрархічний підхід у монадології. Ідея монад-особистостей з'являється в філософа в контексті пошуку субстанції. Монада виступає водночас як субстанція [17: 299] і як суб'єкт усіх своїх змін. Монади Ляйбніца – це геніальна здогадка про те, що особистість є субстанцією буття.

Варто зазначити, що Г. Ляйбніц не заперечував й емпіричний підхід до розуміння особистості й уживає поняття "особистість" у контексті поглядів Дж. Локка. Відповідно до ситуації він послуговується поняттям "особистість", а саме пов'язує з громадянством і стверджує, що кожний громадянин є особистість [18: 384]. Утім, поняття "особистість" пов'язує не лише зі свідомістю й рефлексією, але й із совістю людини, яку розуміє як рефлексію душі над власними якостями [19: 183].

Розбудова громадянських суспільств у Європі об'єктивно вимагала свідомих громадян, яких, на жаль, у всі часи бракує. Для розв'язання цієї проблеми Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк переносять одне із центральних понять християнської філософії – особистість – у світську філософію й досліджують її з позиції громадянського суспільства. Найбільш адекватним до первісного й прихованого розуміння поняття "особистість" є твердження Гоббса: особистість – це людина, що є суб'єктом діяльності в соціумі. Локк звужує поняття "особистість" до свідомості й розуму. Незважаючи на певні розбіжності між поглядами Т. Гоббса й Дж. Локка, спільним є те, що вони досліджували роль і значення особистості з позиції держави й громадянського суспільства. Дійсно, державне й громадянське життя вимагало від кожної людини, незалежно від рівня розвитку її мислення, свідомості, етичних і релігійних переконань, щоб вона свідомо дотримувалась правових норм й законів. Утім, цей підхід проігнорував всі відмінності, що є між людьми з позиції рівня розвитку їхнього інтелекту та моральних якостей. Уважаємо, що підхід Ф. Бекона, Т. Гоббса, Дж. Локка вписується у соціально-політичний підхід, що був започаткований римськими юристами.

Підхід Г. Ляйбніца не вписується ні в християнський, ні в соціально-політичний. Монада-особистість розглядається як субстанція буття і досліджується в контексті царства благодаті [12: 428]. Монади мають долати тілесне існування й прагнути Града Божого, що утворюється діяльністю монад-духів. Це твердження варто розуміти так: справедливе суспільство можна розбудувати лише діяльністю особистостей та геніїв, коли їм належатиме пріоритет. У Граді Божому буде гармонія між природою й людиною, "між фізичним царством природи і моральним царством благодаті" [12: 428]. Уважаємо, що Г. Ляйбніц започаткував субстанційний підхід до розуміння особистості.

Отже, європейська філософська думка XVII ст. переосмислює поняття "особистість" й активно ним послуговується щодо людини. Якщо у Середньовічній філософії це поняття вживалося щодо Бога та священників, які наділялись божественним правом бути творцями дійсності, суб'єктами діяльності, то тепер все стає навпаки. Поняття "особистість" було покликано до життя розвитком громадянського суспільства в Європі, залученням великої кількості людей до соціально-економічної та громадської діяльності. Вихід на історичну арену третього стану мав отримати філософське обґрунтування, що, на наше переконання відображено у визначенні Дж. Локка: усі є свідомими й розумними, отже – особистостями. Безумовно, це становить певне досягнення емпіричної філософії. Утім, емпірики, як це не парадоксально звучить, проігнорували той факт, що люди різні за своїми психологічними та інтелектуальними можливостями. Це є фундаментальний недолік емпіричних теорій особистості. Г. Ляйбніц, незважаючи на те, що раціоналіст, враховує цей факт у монадології.

Проблема, що виникла під час розвитку громадянських суспільств – формування свідомого громадянина – була розв'язана як емпіричною, так і раціоналістичною філософією формально. Філософи, відгукуючись на потреби державотворення, стверджують, що кожна людина є свідомою, отже, особистістю. Зміст поняття "особистість" еволюціонує від Бога як особистості особистостей до людини як свідомої істоти. Утім, проголошення усіх особистостями з позиції права проблеми не вирішувало. Отже, з одного боку, процес переосмислення поняття "особистість" був об'єктивний і необхідний, бо державне й громадське життя вимагало від кожної людини бути свідомим і відповідальним суб'єктом діяльності. Проте, з іншого, – кожна людина за своїми внутрішніми якостями не могла бути свідомою й відповідальною.

Підсумовуючи погляди емпіричної та раціоналістичної традиції у філософії XVII ст. щодо проблеми особистості, висновуємо, що це була світоглядна боротьба навколо проблеми: хто здатний бути суб'єктом діяльності в історії і за яких умов. Емпірична традиція в розумінні проблеми особистості

продемонструвала свою обмеженість й вичерпаність. Субстанційна концепція особистості Ляйбніца теж не отримала подальшого розвитку, бо була абстрактною та складною для сприйняття. У сучасних умовах продовжує панувати емпіричний підхід до розуміння особистості й народжуються різні його модифікації. Утім, філософи не відчують історичного виклику подолати емпіричну традицію в розумінні особистості, тому не хочуть докладати зусиль, щоб розв'язати ці парадигмальні недоліки. Г. Ляйбніц усвідомив, що діяльність певних типів людини матиме деструктивний характер. Він, на рівні символів, передбачив, хто може протистояти цьому процесові – монади-духи. Завдання постмодерних філософів – наповнити підхід Ляйбніца сучасним соціально-психологічним знанням про людину. Глобальні зміни, що відбуваються під впливом наукової та технологічної діяльності вимагають відродження субстанційного підходу до розуміння проблеми особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тертуллиан К. С. Ф. Против Гермогена / К. С. Ф. Тертуллиан. – М. : Прогресс, Культура, 1994. – С. 130–160.
2. Дигесты Юстиниана. – М. : Наука, 1984. – 456 с.
3. Лобковиц Н. Что такое "личность"? / Н. Лобковиц // Вопросы философии. – 1998. – № 2. – С. 54–64.
4. Фейербах Л. Сущность христианства / Л. Фейербах // Фейербах Л. Избранные философские произведения. – Т. 2. – М. : Государственное издат. политической литературы, 1955. – С. 7–405.
5. Кузанский Н. Об ученом незнании / Н. Кузанский // Кузанский Н. Сочинения в 2-х т. Т. 1. – М. : Мысль, 1979. – С. 47–184.
6. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук / Ф. Бэкон // Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. – Т. 1. – М. : Мысль, 1977. – С. 81–553.
7. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Гоббс Т. Сочинения в двух томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1991. – 732 с.
8. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения в трех томах. – Т. 1. – М. : Мысль, 1985. – 622 с.
9. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения в трех томах. – Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 135–406.
10. Марголис Дж. Личность и сознание / Дж. Марголис. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
11. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разумении автора системы предустановленной гармонии / Г. В. Лейбниц // Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1984. – С. 47–545.
12. Лейбниц Г. В. Монадология / Г. В. Лейбниц // Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. – Т. 1. – М. : Мысль, 1984. – С. 404–429.
13. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу / Ю. В. Кушаков. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 572 с.
14. Сабадуха В. О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття : [монографія] / В. О. Сабадуха. – [2-ге вид., випр.]. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 176 с.
15. Нарский И. С. Готфрид Лейбниц / И. С. Нарский. – М. : Мысль, 1972. – 239 с.
16. Можейко М. А. Монада / М. А. Можейко. – Всемирная энциклопедия : Философия / [глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ, 2001. – С. 653–655.
17. Лейбниц Г. В. О самой природе, или природной силе и деятельности творений / Г. В. Лейбниц // Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. – Т. 1. – М. : Мысль, 1984. – С. 291–306.
18. Лейбниц Г. В. Переписка с королевой Пруссии Софией-Шарлоттой и курфюрстиной Софией / Г. В. Лейбниц // Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. – Т. 3. – М. : Мысль, 1984. – С. 371–394.
19. Лейбниц Г. В. Опыты теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла / Г. В. Лейбниц // Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах. – Т. 4. – М. : Мысль, 1984. – С. 49–497.

REFERENGES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Tertullianus Q. S. F. Protiv Germogena [Adversus Hermogenem] / Q. S. F. Tertullianus. – М. : Progress, Kultura, 1994. – S.130–160.
2. Digesty Yustiniana [The Justinian Code] – М. : Nauka, 1984. – 456 s.
3. Lobkovits N. Chto takoe "lichnost"? [What is "Personality"?] / N. Lobkovits // Voprosy filosofii [Philosophical Questions]. – 1998. – № 2. – S. 54–64.
4. Feuerbach L. Sushchnost khristiyanstva [The Essence of Christianity] / L. Feuerbach // Feuerbach L. Izbrannye filosofskie proizvedeniya [Selected Philosophical Works]. – Т. 2. – М. : Gosudarstvennoe izdat. politicheskoy literatury, 1955. – S. 7–405.
5. Kuzanskiy N. Ob uchenom neznanii [On Learned Ignorance] / N. Kuzanskiy // Kuzanskiy N. Sochineniya v 2-kh t. Т. 1. – М. : Mysl, 1979. – S. 47–184.
6. Bacon F. O dostoinstve i priumnozhenii nauk [On the Dignity and Augmentation of Sciences] / F. Bacon // Bacon F. Sochineniya v dvukh tomakh [Works in 2 Volumes]. – Т. 1. – М. : Mysl, 1977. – S. 81–553.
7. Hobbes T. Leviatan, ili Materiya, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo [Leviathan or the Matter, Form and Power of a Common Wealth Ecclesiastical and Civil] / T. Hobbes // Hobbes T. Sochineniya v dvukh tomakh [Works in 2 Volumes]. – Т. 2. – М. : Mysl, 1991. – 732 s.
8. Locke J. Opyt o chelovecheskom razumenii [An Essay Concerning Human Understanding] / J. Locke // Locke J. Sochineniya v trekh tomakh [Works in Three Volumes]. – Т. 1. – М. : Mysl, 1985. – 622 s.
9. Locke J. Dva traktata o pravlenii [Two Treatises of Government] / J. Locke // Locke J. Sochineniya v trekh tomakh. – Т. 3. – М. : Mysl, 1988. – S. 135–406.

10. Margolis J. Lichnost i soznanie [Persons and Minds] / J. Margolis. – М. : Progress, 1986. – 420 s.
11. Leibniz G. W. Novye opyty o chelovecheskom razumenii avtora sistemy predustanovlenoy garmonii [New Essays on Human Understanding] / G. W. Leibniz // Leibniz G. W. Sochineniya v chetyrekh tomakh [Works in Four Volumes]. – Т. 2. – М. : Mysl, 1984. – S. 47–545.
12. Leibniz G. W. Monadologiya [The Monadology] / G. W. Leibniz // Leibniz G. W. Sochineniya v chetyrekh tomakh [Works in Four Volumes]. – Т. 1. – М. : Mysl, 1984. – S. 404–429.
13. Kushakov Yu. V. Narisy z istoriyi nimetskoyi filosofiyi Novogo chasu [Essays on the History of German Philosophy of the New Age] / Yu. V. Kushakov. – К. : Tsentr navchalnoyi literatury, 2006. – 572 s.
14. Sabadukha V. O. Ukrayinska natsionalna ideya ta kontseptsiya osobystynogo buttya [The Ukrainian National Idea and the Concept of Personal Being] : [monografiya] / V. O. Sabadukha. – [2-ge vyd., vypr.]. – Ivano-Frankivsk : Follant, 2012. – 176 s.
15. Narskiy I. S. Gottfried Leibniz [Gottfried Leibniz] / I. S. Narskiy. – М. : Mysl, 1972. – 239 s.
16. Mozheyko M. A. Monada [Monada] / M. A. Mozheyko // Vsemirnaya entsiklopediya : Filosofiya [The World's Encyclopedia : Philosophy] / [glav. nauch. red. i sost. A. A. Gritsanov]. – М. : AST, 2001. – S. 653–655.
17. Leibniz G. W. O samoy prirode, ili prirodnoy sile i deyatelnosti tvoreniy [On the Very Nature or of the Natural Power and the Work of Creations] / G. W. Leibniz // Leibniz G. W. Sochineniya v chetyrekh tomakh [Works in Four Volumes]. – Т. 1. – М. : Mysl, 1984. – S. 291–306.
18. Leibniz G. W. Peregiska s korolevoy Prussii Sofiey-Sharlottoy i kurfyurstinoy Sofiey [Correspondence with the Queen of Prussia Sophie-Charlotte and Elector Sophia] / G. V. Leybnits // Leybnits G. V. Sochineniya v chetyrekh tomakh. – Т. 3. – М. : Mysl, 1984. – S. 371–394.
19. Leibniz G. W. Opyty teoditsei o blagosti Bozhiey, svobode cheloveka i nachale zla [Theodicy Experiments of the Goodness of God, Human Freedom and the Beginning of Evil] / G. W. Leibniz // Leibniz G. W. Sochineniya v chetyrekh tomakh [Works in Four Volumes]. – Т. 4. – М. : Mysl, 1984. – S. 49–497.

Матеріал надійшов до редакції 02.10. 2013 р.

Сабадуха В. А. Проблемы личности в эмпирической и рационалистической европейской философии XVII века.

В статье исследована проблема личности в эмпирической и рационалистической философии XVII в. Доказано, что подход философов-эмпириков Ф. Бэкона, Т. Гоббса, Дж. Локка к пониманию личности как сознательного человека себя исчерпал. Переосмысление понятия "личность" связано с развитием гражданского общества в Европе. Предполагается вернуть в философскую антропологию субстанциональное понимание личности Г. Лейбница, которое построено на принципе иерархии, а личность понимать как принцип бытия.

Ключевые слова: личность, эмпирическая философия, рационалистическая философия, принцип иерархии, монада, субстанция.

Sabadukha V. O. The Personality Problem in the Empirical and Rationalist European Philosophy of the XVII Century.

The article deals with the problem of identity in the empirical and rationalistic European philosophy of the XVII century. The analysis began with studies of Tertullian and opinions of Roman legal experts on the issue of personality. The approach of Tertullian is proposed to be called Christian and Roman legal experts' one – social political. It is found that rethinking of the concept of "personality" is associated with the development of the civil society in Europe. It is proved that Francis Bacon was the first who used the term "personality" in relation to a man. In the context of the time John Locke understands an individual person who has understanding and reflection. It is shown that the approach of such philosophers-empiricists as Francis Bacon, Thomas Hobbes, and John Locke to the understanding of the individual as a conscious person has exhausted itself. Gottfried Wilhelm Leibniz created monadology as a philosophical theory of personality. The doctrine of monads reflects the real relationships between people of different levels of development and different social status. A monad at the same time acts as a substance and as a subject of all its changes. Leibniz's approach fits neither the Christian nor the social political one. The empirical tradition in understanding of the problem of personality showed its limitations and exhaustion. However, in the present conditions the empirical approach to the personality's understanding continues to dominate. It is proposed to turn the substantive understanding of personality by G. Leibniz that is built on the principle of hierarchy into the philosophical anthropology, and to consider personality as a principle of human existence.

Key words: personality, empirical philosophy, rationalist philosophy, the principle of hierarchy, monad, substance.